

УДК 811.161.2:050(477.83)“19”

Мочарська У. Р.,
аспірантка,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Василя Гнатюка

ВПЛИВ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ НА ФОРМУВАННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ГАЛИЧИНІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Постановка проблеми. Вивчення важливих аспектів суспільно-політичного життя української нації надає можливості узагальнити досвід державотворення і провести певну аналогію з історичними процесами початку ХХ ст. Сьогодні, як і на початку ХХ ст., оборона ідеї соборності українських земель була і залишається нагальною потребою українського народу.

Детальний аналіз стану та умов існування української мови початку ХХ століття крізь призму друкованих видань Галичини дає можливість осмислити їх вплив на формування мовної особистості українців того часу, а також провести паралелі між впливом сучасного стану української мови на становлення мовної особистості нашого часу.

Для дослідників, які вивчають історію української мови, періодика відіграє роль важливого багатопланового історичного джерела. Вивчення мови періодичної преси даного періоду має істотне значення для аналізу історії розвитку української літературної мови. Стильова багатожанровість мови преси дозволяє простежити на її матеріалі важливі процеси і закономірності, показові для певного етапу розвитку мови, зокрема поповнення літературного словника новими лексичними елементами, поступову зміну семантики та стилістичного забарвлення окремих слів, становлення лексичних та словотвірних норм. Крім того, мова газети як одна з форм масової комунікації характеризується своїми специфічними рисами (її загальнодоступність, особливий характер образності, тісне поєднання елементів різних стилів) і, в першу чергу, своїм підкреслено соціальним характером.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження періодичних видань як історичного джерела стають все більш поширеними в сучасній історичній науці. Різним аспектам проблеми присвячено наукові праці О. Анікіної, Н. Барановської, О. Богуславського, А. Бойко, О. Вішки, О. Коновця, М. Романюка, Г. Рудого, Л. Сакади, Н. Сидоренко та ін.

Основою для вивчення україномовної західноукраїнської періодики є праці А. Животка, Ю. Тернопільського. Проблематика розвитку і змістового наповнення галицьких часописів початку ХХ ст. частково розв'язується в дослідженнях учених Науково-дослідницького центру періодики Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника, зокрема, М. Романюка, О. Дроздовської, М. Галушко та інших. Але, на жаль, опрацьовано ще далеко не всі масиви періодичних видань.

Постановка мети. Метою нашого дослідження є аналіз впливу періодичних видань у Галичині міжвоєнного двадцятиліття на формування та становлення української мови.

Виклад основного матеріалу. Періодика Галичини була різною за тематикою як часописів, так і окремих публікацій. Зокрема у цей час були представлені видання політично-інформаційного характеру (“Діло”, “Вперед”, “Земля і воля”, “Свобода”, “Громадський голос”, “Громадський друг”, “Народ”, “Життя і слово”), літературно-наукового (“Записки наукового товариства імені Т. Шевченка”, “Літературно-науковий вісник”, “Книжка”, “Дзвони”, “Нові шляхи”, “Вікна”, “Обрії”, “Наука і письменство”), краєзнавчого (“Наша Батьківщина”, “Рогатинець”, “Око”), педагогічного (“Світло”, “Учительське слово”, “Рідна школа”, “Українська школа”), загальноосвітнього (“Письмо з Просвіти”, “Життя і знання”, “Самоосвітник”, “Світ”), гумористично-сатиричного (“Будяк”, “Гудз”, “Маски”, “Комар”), господарсько-економічного (“Купецькі вісті”, “Український купець”, “Торгівля і промисл”, “Наше зартра”), релігійно-церковного (“Богословіє”, “Нива”, “Добрий Пастир”, “Віра і наука”, “Сіяч”) та інші.

Особливо гостро питання мови дискутувалося на сторінках часописів “Дружнє слово”, “Рідна школа: ілюстрований часопис для всіх”, “Око: освітньо-культурний орган Опілля”, “Українська школа”, “Учительське слово”, “Самоосвітник”, “Життя і знання” та ін.

Зокрема у “Дружньому слові” був окремий розділ – “Мовний куток”, метою якого було “розбуджувати заінтересувати до виучування мови, справляти принаймі маркантніші прогріхи, які часто-густо трапляються щодо неї в школі, та викорінювати чужі зайві нам елементи, які можемо заступити нашими”. Цей куток вівся у формі відповідей на численні запитання читачів [3, 47].

Часопис “Око” вів боротьбу за чистоту мови. З цією метою тут була розміщена рубрика “куток мови”, у якій під окремими заголовками подавалися варіанти неправильної вимови слів – розділ “Не кажим” і його літературний відповідник – розділ “Кажім” [4, 183].

Зі шпальт журналу “Учительське слово” лунав заклик до боротьби з неграмотністю. Завданням, яке ставили перед собою автори мовних курсів, було не лише навчити українських людей писати і читати, а й заохотити до читання популярної української літератури та преси.

На сторінках “Самоосвітника” знаходимо курс лекцій з української мови під назвою “Наша мова”. Метою таких курсів було надання кожному українцеві можливості зрозуміти і вивчити основні правила української літературної мови. Більшість лекцій присвячені морфології та правописним правилам. Перша лекція з’ясовує теоретичні питання: відмінності між літературною мовою та говірками, сутність закону милозвучності. До кожної лекції додано “Завдання” для вироблення практичних навиків з української мови [5, 231].

Для всестороннього дослідження історії становлення української мови на Галицьких землях у міжвоєнні роки, нам видається доцільним розгляд документів та державних актів, які регламентували її статус на державному рівні. Зокрема питання Східної Галичини остаточно було вирішено на конференції амбасадорів 15 березня 1923 року, яка ухвалила приєднання цих земель до Польщі. Правовий статус галичан визначався деякими особливостями законодавства.

Перша конституція Польщі з 17 березня 1921 року мала параграф, згідно з яким, кожний громадянин мав право на збереження своєї національності і плекання своєї мови і національних особливостей. А в наступному параграфі читаємо: “Польські громадяни, які належать до національних, релігійних або мовних меншостей, мають рівне з іншими громадянами право засновувати, наглядати та провадити власним коштом добродійні, релігійні і громадські заклади, школи та інші виховні заклади, а також [мають право] вільно вживати в них своєї мови і практикувати свою релігію” [10, 218–219].

І ця, і Конституція, прийнята 23 квітня 1935 року, не надавали польській мові статусу державної. Однак такого статусу їй надали окремі закони. Так у резолюціях Сейму та Сенату було сказано, що виступи в цих установах мусять бути лише польською мовою. Крім того, 31 липня 1924 р. було видано окремий закон про державну мову. Він встановив, що державною мовою є польська мова, на якій ведуться усі державні справи. Все судочинство, протоколи поліції повинні були також вестися польською мовою, і лише на вимогу сторін рішення суду могло бути написане двома мовами.

Отже, як ми бачимо, хоча польський уряд взяв на себе зобов'язання надати українській мові рівноправного статусу поряд із польською, проте ні на законодавчому рівні, ні тим більше на практиці це не було виконано. Як слушно зауважує Д. Будняк, “для української мови її формування і становлення майже ніколи не було закономірним еволюційним процесом, природним у діалектичному розвитку. Відбиваючи загальні цивілізаційні закономірності інтелектуального розвитку людства, його етапи і фундаментальні мислительні характеристики, українська мова водночас розвивається як у контексті генетичної заданості, так і реальної історії свого народу. Історії, трагічні координати, якої безпосередньо визначають і характер мовного інтелектуального поступу” [1, 25].

Відтак пошук відповіді на питання, якою повинна бути українська мова, викликав численні дискусії серед мовознавців. Дискусії ці оберталися довкола унормування правопису, зокрема, йшлося про нівелювання відмінностей мови Західної України та Наддніпрянщини, потребу формування єдиної національної літературної мови. Відновлення властиво української правописної практики і поновлення традиції української літературної мови розглядається як одне з найперших завдань на початку ХХ століття.

На тлі мовних дискусій початку ХХ століття, в яких брали участь М. Драгоманов, І. Нечуй-Левицький, П. Куліш, С. Єфремов, дописи в періодиці М. Левицького, Є. Чикаленка, менш знаних, однак авторитетних для Галичини політичних та освітніх діячів, сприяли зміцненню статусу української мови й спонукали галичан до відстоювання своїх прав на вільний розвиток української мови, а, отже, формували мовну особистість.

Зокрема у журналі “Життя і знання” знаходимо статтю М. Левицького під назвою: “Чи вбога й груба наша мова?”. У ній автор наголошує на тому, що українська мова має 68 тисяч слів. тому віднести її до бідних аж ніяк не можна. Крім

того, багато мови визначається великою кількістю синонімів, а їх в українській мові “може навіть більше, ніж у сусідніх слов'янських мовах, московській і польській” [2].

Тому чимале значення у формуванні статусу української мови надавалося періодичним виданням. Ще І. Франко писав про те, що газетні статті повинні бути відповідним чином оформлені та базуватися на доброму знанні літературної мови [6, 74].

Відомо, що мова преси є надзвичайно динамічним сегментом мови. Саме в цій сфері активно відбуваються мовотворчі і словотворчі процеси. Крім того мова преси найдинамічніше реагує на соціально-політичні зміни, що відбуваються в суспільстві. Життя ставить перед журналістом нові факти й поняття й вимагає, щоб негайно давати їм нові назви і терміни. Ці слова кидаються у масу читачів, і, свідомо чи не свідомо, вони переймають часописну мову. Саме в цьому і полягає величезний вплив газетної мови на вироблення культури мови та формування мовної особистості.

Розглядаючи ж внутрішню будову мови Галичини, не можливо заперечити наявність у ній елементів різних говірок, та польських впливів, що трактувалося поляками, як наслідок мовної єдності українців з поляками. Зокрема, у часописі “Література, мистецтво, наука” 1932 розміщено статтю “Фільологічно-патріотична лекція у львівському радіо”, яка аналізує виступ доктора Юрія Зарицького з доповіддю про мовну, культурну і державну єдність українців з поляками. Він змалював польські впливи на українську мову як процес повного об'єднання українців з поляками. Автор вказує на велику кількість польських слів в українській мові, приводячи у приклад такі слова, як адвокат, пакунок, рахувати, отримати, полудневий. Однак він не зазначає, що такі ж слова мають і інші слов'янські мови. Автор статті відносить доповідь Ю. Зарицького до категорії гумористичних [9].

Самі ж українці, які перебували під владою Польщі, намагалися усунути зі своєї мови такі елементи, щоб таким чином наблизитися до мови Наддніпрянської України, яку тоді називали “великоукраїнська”, хоча В. Сімович у своїй статті ““Великоукраїнські” вислови” і заперечує такий поділ. “В мовному словнику такої назви (“Велика Україна”) немає. Є тільки Україна, “великої” чи “малої”, “білої” чи “червоної” – нема”.

Автор негативно ставиться до висловів, які увійшли у повсякденний вжиток, і вважаються українськими, хоча по своїй суті є дослівним перекладом з російської мови. До таких він відносить: “перш за все”, “у свою чергу”, “зараз”, “врешті-решт”, “на протязі часу”, “являтися” та ін. [7].

Висновки. Отже в першій половині ХХ ст. відбувався процес нормалізації української літературної мови, який здебільшого стосувався лексичного фонду мови. Щодо поширення, то цей процес охопив переважно освічені прошарки, проте і чимало селян, де українська мова вживалася “природно”, долучилися до нього. Переважно це було в тих місцевостях, де селяни зіткнулися з поселенцями-поляками.

Таким чином, дослідивши проблеми становлення і розвитку української мови, ми бачимо, що процес формування мовної особистості залежить від суспільно-історичних умов та мовного розвитку суспільства. Поєднання утисків та деякої свободи, правових зобов'язань та свавілля польської адміністрації, розширена мережа періодичних видань, зокрема присвячених мовним питанням, сприяла становленню національної свідомої особистості.

Література

1. Будняк Д. Етнокультура, етнічна свідомість та духовні і матеріальні параметри / Д. Будняк // Сьогодення українського мовного середовища : [збірник наук. праць]. – К. : Інститут вищої освіти України, 2010. – С. 24–34.
2. Левицький М. Чи вбога й груба наша мова? / М. Левицький // Життя і знання : [ілюстрований популярно науковий журнал]. – Львів, 1931. – Ч. 4 (40). – С. 98–100.
3. Періодика Західної України 20–30 років ХХ століття : [матеріали до бібліографії / за ред. М. Романюка]. – Львів : Світ, 2000. – Т. 3. – 324 с.
4. Періодика Західної України 20–30 років ХХ століття : [матеріали до бібліографії / за ред. М. Романюка]. – Львів : Світ, 2001. – Т. 4. – С. 182–183 ; 261–273.
5. Періодика Західної України 20–30 років ХХ століття : [матеріали до бібліографії / за ред. М. Романюка]. – Львів : Світ, 2003. – Т. 5. – 388 с.
6. Сербенська О. Основи мовотворчості журналіста в інтерпретації Івана Франка / О. Сербенська. – Львів : Ред.-видавн. відділ Львів. ун-ту, 1993. – 111 с.
7. Сімович В. “Великоукраїнські” вислови / В. Сімович // Життя і знання : [ілюстрований популярно науковий журнал] / В. Сімович. – Львів, 1934. – Ч. 5 (80). – С. 150–152.
8. Сімович В. Кулішева мова й “кулішівка” / В. Сімович // Життя і знання : [ілюстрований популярно науковий журнал]. – Львів, 1937. – Ч. 2 (113). – С. 58–59.
9. Фільологічно-патріотична лекція у львівському радіо // Література, мистецтво, наука. – Львів, 1932. – С. 3.
10. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941) : стан і статус / Ю. Шевельов. – Чернівці : Рута, 1998. – 208 с.
11. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови / Ю. Шевельов. – К. : Академія, 2003. – 158 с.

Анотація

У статті проведено огляд законодавчих актів, які визначали статус української мови у громадському житті. Подано перелік тематичних спрямувань періодичних видань Галичини початку ХХ століття, та проаналізовано ті із них, на сторінках яких містилися статті присвячені мовній тематиці. А також здійснено аналіз ролі і місця періодичних видань у формуванні мовної особистості.

Ключові слова: періодика, мовне питання, дискусія, мовна особистість, формування.

Аннотация

В статье проведен обзор законодательных актов, которые определяли статус украинского языка в общественной жизни. Дан перечень тематических направлений периодических изданий и сделан анализ тех, на страницах которых были опубликованы статьи, в которых говорилось о языковых вопросах. А также осуществлен анализ роли и места периодических изданий в формировании языковой личности.

Ключевые слова: периодические издания, языковой вопрос, дискуссия, языковая личность, формирование.

Summary

The article provides an overview of legislation acts which defined the status of Ukrainian language in public life. Submitted a list of topic areas periodicals and analyzed those pages that

contained articles on language edition. And also carried out an analysis of the role and place of periodicals in the formations of linguistic identity.

Keywords: periodicals, language edition, discussion, linguistic identity, formation.

УДК 811.163.2:811.111'367.622

Сорока О. Б.,

викладач,

Львівський національний університет

імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ МОРФОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ АНГЛОНЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ БОЛГАРСЬКІЙ МОВІ (НА ПРИКЛАДІ МНОЖИНИ БАГАТОСКЛАДОВИХ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ)

Питання, пов'язані з морфологічною адаптацією іншомовних слів у болгарській мові, завжди займали важливе місце у дослідженнях, присвячених теорії та практиці запозичення. Тому на сучасному етапі, коли запозичення є одним з найпродуктивніших способів поповнення лексичного запасу болгарської мови, ці питання актуалізуються та продовжують бути важливими та цікавими для дослідника. Найновіші мовознавчі праці показують, що за останнє двадцятиліття за рахунок запозичення у болгарській мові (як, зрештою, в усіх слов'янських мовах) різко зросла питома вага іменників, запозичених з англійської мови. Переважна їх більшість безпроблемно адаптувались до системи мови-реципієнта на морфологічному рівні і отримали відповідні форми роду, означуваності, числа, на зразок болгарських. Цю тезу підтверджує низка досліджень, присвячених адаптації англіцизмів [1; 2, 201–202; 4; 10]. Однак про адаптацію до категорії числа названі дослідники згадують тільки побіжно, а це очевидно, пов'язано з традиційною думкою, що домінує в болгарському мовознавстві, про формальний характер процесу морфологічної адаптації, яка протікає чітко за встановленими і утвердженими правилами, не створюючи жодних проблем. Як відомо, при творенні форм множини іменників чоловічого роду на вибір закінчення впливає кількість складів у слові. ОІЧР утворюють форми множини за допомогою закінчення **-ове** [7, 104], а БІЧР – із закінченням **-и**, [7, 106]. У кожній групі, звичайно, є серія винятків, для БІЧР норма передбачає чотири винятки з правила – це два питомі БІЧР, які утворюють форму множини з закінченням **-ове**: *вятър* – *ветрове*, *огън* – *огньове*, та два запозичення *центр* – *центрове*, та *шанец* – *шанцове*. Для останнього іменника в Граматиці, також подано дублетну форму *шанци* [7, 107], хоча Словник іншомовних слів [15, 993] та сучасний нормативний Офіційний орфографічний словник Болгарської академії наук [12, 666] фіксують лише форму *шанци*, як єдино можливу і правильну. Отже, питання адаптації ЗАБІЧР до категорії числа не має викликати труднощів, а слідувати налагодженій схемі формотворення.

Однак у кінці ХХ – на початку ХХІ століття, цей, здавалося б, безпроблемний процес морфологічної адаптації стосовно категорії числа, дослідники у своїх наукових розвідках почали ілюструвати доволі “проблемними” прикладами. Так